

Įtariamojo apibūdinimo ir galimo veikos motyvo poveikis išreiškiant įtarimą ikiteisminio tyrimo metu: policijos pareigūnų ir studentų grupių palyginimas

Gintarė Cicėnaitė

Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas
Sociologijos ir socialinio darbo institutas
Kriminologijos katedra
Vilnius University, Faculty of Philosophy
Institute of Sociology and Social Work
Department of Criminology
Universiteto g. 9, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 7623
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0640-414X>
El. paštas gintare.cicenaite@fsf.stud.vu.lt

Dovilė Barysė

Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas
Teisės psichologijos katedra
Vilnius University, Faculty of Philosophy
Institute of Psychology
Department of Forensic and cognitive psychology
Universiteto g. 9, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 7605
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1212-134X>
El. paštas dovile.baryse@fsf.vu.lt

Santrauka. Įvadas. Išreikšdami įtarimą konkrečiam asmeniui, ikiteisminio tyrimo pareigūnai gali vadovautis ne konkrečių faktų vertinimu, o siekti patvirtinti nuomonę, paremtą ankstesnėmis žiniomis ar lūkesčiais. Šio tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kaip

Received: 10/02/2022. Accepted: 15/04/2023

Copyright © 2022 Gintarė Cicėnaitė, Dovilė Barysė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

įtariamojo asmens apibūdinimas ir galimas motyvas veikia išreiškiant įtarimą ir vertinant tolesnę įvykio informaciją.

Metodai. Tyrime dalyvavo policijos pareigūnai (N = 40), kriminologijos (N = 63) ir teisės (N = 53) studijų studentai. Vidutinis policijos pareigūnų amžius – 36,95 m., kriminologijos studentų – 20,98 m., teisės studentų – 22,28 m. Didžiąją tyrimo dalyvių dalį sudarė moteriškos lyties atstovės (policijos pareigūnų imtyje 70 proc., kriminologijos studentų – 88,9 proc., teisės studentų – 67,3 proc.). Tyrimo dalyviai susipažino su medžiaga iš baudžiamosios bylos dėl apiplėšimo. Eksperimentinės grupės dalyviams pateiktas neigiamas įtariamojo asmens apibūdinimas (pvz., masyvi tatuiruotė smilkinio srityje, išūlus elgesys apklausiant) ir galimas motyvas – buvo išsiskolinęs, ieškojo greitų pajamų (kontrolinei grupei apibūdinimas ir motyvas nepateikti). Tikėtasi, kad eksperimentinės grupės dalyviai išreikš stipresnį įtarimą (patvirtinimo šališkumo hipotezė), kitus „naujus“ bylos faktus vertins kaip labiau rodančius kaltę (tendencingo informacijos apdorojimo hipotezė) ir pasirinks daugiau kaltę preziumuojančių tolesnių tyrimo veiksmų (selektyvios informacijos paieškos hipotezė) nei kontrolinės grupės dalyviai.

Analizė. Hipotezėms patikrinti atlikti vidurkių palyginimai taikant dispersines analizes.

Rezultatai. Eksperimentinės grupės dalyviai išreikšė stipresnį įtarimą, papildomas aplinkybes vertino kaip labiau nurodančias kaltę nei kontrolinės grupės dalyviai, tačiau informacijos, patvirtinančios išreikštą įtarimą, selektyviai neieškojo. Aptikta skirtumų tarp policijos pareigūnų ir studentų informacijos apdorojimo.

Išvados. Neigiamas įtariamojo asmens apibūdinimas ir galimas motyvas skatina stipresnį įtarimą ir tendencingesnį tolesnės informacijos vertinimą.

Pagrindiniai žodžiai: sprendimų priėmimas, patvirtinimo šališkumas, nusikalstamų veikų vertinimas.

The Effect of Suspect Description and Possible Motive on Forming Suspicion During Pre-trial Investigation: A Comparison of Police Officers and Students Groups

Summary. The initial hypothesis can guide the pre-trial investigator's decision to form a suspicion regarding the crime. This hypothesis can be based not on all available evidence assessment but intuitive decisions. When initial criminal act assessment is based on expectations or experience, confirmation bias can affect individuals' decisions. This human cognitive tendency can operate by two mechanisms – selective information search and biased interpretation of information. Confirmation bias can contribute to biased suspicion by leading the investigator to seek and interpret evidence that confirms prior conviction about the crime. Police investigator's decision to express suspicion towards a specific person can be based on evaluating suspect as criminal and, in that way, affixing the criminal label to suspect. The goal of this study was to find

out whether the description of the suspect and possible motive can affect the expression of suspicion and evaluation of available information during criminal act assessment. In a two-part experiment, criminal investigators (N = 40), criminology (N = 63), and law (N = 53) students read a condensed case and had to express suspicion, rate to which extent additional evidence indicated that suspect was involved in the crime and choose further investigation lines. The initial hypothesis was manipulated by providing information about the suspect and motive. Overall, stronger suspicion and biased interpretation of evidence indicative of the suspect's guilt occurred when a motive and description of the suspect were presented. Professional experience and degree had an impact on the expression of suspicion and biased information interpretation. After reading a criminal case, police investigators expressed stronger suspicion and continued to selectively search for evidence confirming their prior suspicion that the main suspect was involved in the crime, also evaluated all available evidence as indicating the suspect's guilt. In this study, students' assessments of the crime differed – the expressed suspicion and evaluation of evidence as indicating suspect's guilt made by law students were significantly weaker than by police investigators.

Keywords: confirmation bias; criminal act assessment; decision making.

Įvadas

Tendencingą nusikalstamos veikos vertinimą ir išreiškiamą įtarimą gali formuoti socialiniai fenomenai. Ikitiesminio tyrimo metu įvykį vertinantys pareigūnai vadovaujasi baudžiamaisiais įstatymais, apibrėžiančiais, kas visuomenėje yra laikoma nusikaltimu. Remiantis simbolinio konstrukcionizmo ir interakcionizmo idėjomis, visuomenėje egzistuojančiu oficialiu nusikaltimo apibrėžimu pagrįsta nusikaltimo koncepcija (koks elgesys laikomas deviantiniu, kaip apibūdinamas „nusikaltėlis“, kokia aplinkinių reakcija į šį reiškinį) gali formuoti teisėsaugos pareigūnų požiūrį į įtariamąjį. Anot Richardo Quinney (2006), teisėsaugos pareigūnai asmenį „nusikaltėliu“ gali įvardinti remdamiesi individo, o ne konkrečių faktų vertinimu. Įtariamojo elgesys ar nuostatos, vertinami kaip prieštaraujantys visuomeniniams interesams, gali tapti veiksniumi, formuojančiu tendencingą pareigūnų požiūrį, kad asmuo atitinka nusikaltėlio apibrėžimą, bei sprendimą registruoti nusikalstamą veiką iš anksto numatant „nusikaltėlio įtarimą“ (Sakalauskas 2007, p. 9). „Nusikaltėlio“ etiketės klijavimas gali sukelti antrinės deviacijos procesą, formuojantį pareigūnų požiūrį, kad įtariamasis iš tikrųjų yra „nusikaltėlis“. Taigi svarbu stebėti, kaip ikitiesminio tyrimo pareigūnai reaguoja į asmens ypatumus, pvz., kalbėjimo manierą, išvaizdą ir pan.

Pareigūnų sprendimų priėmimo ypatumai ikiteisminio tyrimo metu tiriama vykdant įtariamojo apklausą (Noriega 2020; Lidén, Gräns, Juslin 2018; Hill, Memon, McGeorge 2008), parenkant tolesnius baudžiamojo proceso veiksmus (O'Brien 2009; Van den Eeden, de Poot, van Koppen 2019). Tyrimuose įprastai formuojama išankstinė nuomonė apie įtariamojo kaltės aspektą pateikiant duomenis, preziumuojančius, kad įtariamasis įvykdė nusikalstamą veiką (Marksteiner et al. 2011; Rassin, Eerland, Kuijpers 2010; Ask, Rebelius, Granhag 2008) ir galimą motyvą (Ask, Granhag 2005; Schmittat et al. 2021). Psichologiniuose tyrimuose tendencingai vykdomas nusikalstamos veikos tyrimas ir išreiškiamas įtarimas dažnai siejami būtent su patvirtinimo šališkumo pasireiškimu (Ask, Granhag 2005; O'Brien 2009).

Patvirtinimo šališkumas moksliniame diskurse dažnai apibūdinamas kaip automatiškai, nesąmoningai veikianti tendencija ieškoti išankstinius įsitikinimus pagrindžiančios informacijos ir ignoruoti ar iškraipyti jiems prieštaraujančius duomenis (Peters 2020; Hahn, Harris 2014; Kassin, Dror, Kukucka 2013). Pasireiškiant patvirtinimo šališkumui, asmuo savo įsitikinimus ar lūkesčius gali suvokti kaip pagrįstus bei nesistengti pakeisti savo išankstinės nuomonės (Hahn, Harris 2014). Individo motyvacija, neribotas laikas sprendimui priimti gali paskatinti išankstinę nuomonę patvirtinančius sprendimus suvokti kaip racionaliai pagrįstus (Rollwage et al. 2020; Kukucka, Kassin 2014). Išreiškiant tam tikrą poziciją ar nuomonę, patvirtinimo šališkumas gali būti fiksuojamas individui kritiškai vertinant jo nuomonei prieštaraujančius teiginius (Trouche et al. 2014), ieškant pradinę poziciją pateisinančių teiginių (Hall, Johansson, Strandberg 2012).

Tendencingas informacijos apdorojimas remiantis išankstine nuomone ikiteisminio tyrimo metu nagrinėjamas tiriamiesiems vertinant pateiktus veikos įrodymus (Rassin 2017; Ask, Rebelius, Granhag 2008). Įrodymai tendencingai vertinami tiriamiesiems juos suvokiant kaip patvirtinančius faktą, kad įtariamasis įvykdė nusikalstamą veiką. Atlikti tyrimai nagrinėja galimą tendencingą informacijos apdorojimą ir kitų procesinių veiksmų metu – atliekant įtariamojo apklausą ar tardymą (Hill, Memon, McGeorge 2008; Lidén, Gräns, Juslin 2018), vertinant ekspertizių duomenis (Kukucka, Kassin 2014; Charman, Kavetski, Mueller 2017).

Selektyvi informacijos paieška, kaip kitas patvirtinimo šališkumo mechanizmas, nagrinėjama pateikiant papildomų ikiteisminio tyrimo veiksmų gaires

(O'Brien 2009; Rassin, Eerland, Kuijpers 2010). Selektivi paieška pasireiškia išankstinę nuomonę suformavusiems tiriamiesiems pasirenkant daugiau tyrimo veiksmų, nukreiptų prieš įtariamąjį. Verta pabrėžti, kad dažni patvirtinimo šališkumo pasireiškimą nagrinėjantys tyrimai atliekami su studentų, rečiau – su pareigūnų imtimis, yra tyrimų su teisėjų imtimi (Rassin 2020a, 2017b). Taigi svarbu palyginti pareigūnų ir kitų asmenų informacijos apdorojimo ypatumus. Dar daugiau, Lietuvoje daugiau dėmesio skiriama teisėjų priimamų sprendimų ypatumų analizei (Justickis, Valickas, Petkevičiūtė-Barysienė 2013). Todėl kyla klausimas, ar ir mūsų šalies teisėsaugos pareigūnų sprendimų priėmimas ikiteisminio tyrimo metu gali būti tendencingas.

Svarbu paminėti, kad įrodymų rinkimo ir vertinimo procesų atskyrimo ikiteisminiame tyrime aspektas sulaukia įvairių mokslininkų nuomonių (Arlauskaitė-Rinkevičienė 2006; 2011; Stungys 2000). Tačiau net ir palaikant nuostatą, kad „ikiteisminis tyrimas yra tik pažinimo procesas“ (Stungys 2000, p. 26), praeityje įvykusi veika, prieštaraujanti įstatymams, pradedama vertinti jau šiame etape. Dėl įrodymų vertinimo principo, kuriuo vadovaujantis bet kokia informacija ar šaltinis gali tapti įrodymu, kaltintojas turi laisvę rinkdamas įrodymus vertinti, koks šaltinis gali tapti įrodymais (Arlauskaitė-Rinkevičienė 2007, p. 76). Ikiteisminio tyrimo pareigūnas, rinkdamas įrodymus, juos taip pat vertina, suvokdamas, ar jie atitinka leistinumą ir sąsajumo kriterijus. Pareigūnas gali nuspręsti tam tikrų faktų neįtraukti į bylą, nustatydamas, jog jie negali būti laikomi įrodymais (pvz., situacija, kai nustatoma, jog gauti duomenys yra neteisėti), prokuroras gali nuspręsti, kokių procesinių veiksmų imtis, kokia linkme toliau vykdyti ar užbaigti tyrimą. Įrodymų vertinimas, kaip viena iš įrodinėjimo proceso dalių, ikiteisminiame tyrime atsispindi pareigūnų bei prokuroro leistinumą ir sąsajumo kriterijų nustatymu bei tolesnių tyrimo veiksmų plėtojimu.

Taip pat svarbu paminėti, kad skirtinga *profesinė patirtis ir išsimokslinimas* gali turėti reikšmės priimant sprendimus. Remiantis prielaida, kad, pasireiškiant patvirtinimo šališkumui, išankstinė nuomonė gali būti paremta patirtinėmis žiniomis (Strack, Deutsh 2004), svarbu vertinti pareigūnų patirties reikšmę jų sprendimų priėmimui. Sprendimų priėmimo tyrimuose dažnai dalyvauja studentai; ankstesnių patvirtinimo šališkumo tyrimų su policijos pareigūnų ir studentų imtimis rezultatai yra prieštaringi: nusikalstamos veikos vertinimai tyrimo dalyvių imtyse yra panašūs (Charman, Kavetski, Mueller

2017), o kituose tyrimuose studentų ir teisėsaugos pareigūnų informacijos vertinimai skiriasi (Ask, Granhag 2005; Lidén, Gräns, Juslin 2018).

Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti, kaip įtariamojo asmens apibūdinimas ir galimas motyvas veikia išreiškiant įtarimą ir vertinant tolesnę įvykio informaciją. Keliami tokie uždaviniai: įvertinti 1) išreiškiamo įtarimo stiprumą, 2) pateiktų papildomų įvykio faktų vertinimą ir 3) pasirinktus tolesnius ikiteisminio tyrimo veiksmus, susidedančius iš įtariamojo kaltę preziumuojančių ir neutralių veiksmų, tarp tyrimo grupių bei 4) skirtumus tarp policijos pareigūnų ir studentų imties išreiškiant įtarimą ir vertinant tolesnę įvykio informaciją.

Keliamos tokios hipotezės:

H1: Pateikus įtariamojo asmens apibūdinimą ir galimą veikos padarymo motyvą bus išreikštas didesnis įtarimas asmeniui negu įtariamojo apibūdinimo ir galimo motyvo nepateikus.

H2: Pateikus įtariamojo asmens apibūdinimą ir galimą veikos padarymo motyvą naujai pateikti faktai byloje bus vertinami kaip labiau nurodantys įtariamojo kaltės aspektą byloje negu įtariamojo apibūdinimo ir galimo motyvo nepateikus.

H3: Pateikus įtariamojo asmens apibūdinimą ir galimą veikos padarymo motyvą bus pasirinkta daugiau veiksmų, nukreiptų prieš įtariamąjį, negu įtariamojo apibūdinimo ir galimo motyvo nepateikus.

H4: Išreikštas įtarimas ir įvykio informacijos apdorojimas skirsis tarp tyrimo dalyvių grupių dėl išsimokslinimo ir profesinės patirties skirtumų.

Metodika

Tyrimo dalyviai

Iš viso tyrime dalyvavo 156 asmenys – 40 policijos pareigūnų, 63 kriminologijos ir 53 teisės studijų programos studentai. Tyrimo dalyviais pasirinkti asmenys, kurie jau turi baudžiamosios justicijos žinių ar patirties vertinant nusikalstamas veikas (pvz., kviesti dalyvauti tik tų kursų studentai, kurie jau studijavo baudžiamosios justicijos ir baudžiamojo proceso kursus) (žr. 1 lentelę).

Tyrimo eiga

Taikyta netikimybinė patogioji atranka: policijos pareigūnai kviesti dalyvauti dalijant popierines anketas Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos

komisariato Vilniaus miesto 2-ajame komisarijate, studentai kviešti dalyvauti elektroninius kvietimus platinant el. paštu ir žodiniu kvietimu paskaitų, vykusių nuotoliniu būdu, metu.

Tyrimo dalyviai atsitiktinai paskirstyti į eksperimentinę ir kontrolinę grupes: elektroninės apklausos (sukurtos naudojantis *Google Forms*) tyrimo dalyviams buvo siunčiamos sukūrus specialią nuorodą, atsitiktinai nukreipiančią tyrimo dalyvį į eksperimentinę arba kontrolinę grupę. Popierinės anketos buvo dalinamos atsitiktinai, iš anksto jas sunumeravus atsitiktinių numerių skaičiuokle. Kontrolinės ir eksperimentinės grupių dalyvių aprašomoji statistika pateikta 1 priede.

1 LENTELE. Tyrimo dalyvių amžius ir lytis

Charakteristika	Imtis	N	Aprašomoji statistika
			M (SD)
Amžius (metai)	Visa tyrimo dalyvių imtis	156	25,54 (8,34)
	Teisės studijų programos studentai	53	22,28 (2,24)
	Kriminologijos studijų programos studentai	63	20,98 (0,90)
	Policijos pareigūnai	40	36,95 (9,27)
			N (proc.)
Lytis	Visa tyrimo dalyvių imtis	Vyrai	36 (23,2)
		Moterys	119 (76,8)
	Teisės studijų programos studentai	Vyrai	17 (32,7)
		Moterys	35 (67,3)
	Kriminologijos studijų programos studentai	Vyrai	7 (11,1)
		Moterys	56 (88,9)
	Policijos pareigūnai	Vyrai	12 (30,0)
		Moterys	28 (70,0)
Darbo stažas	Policijos pareigūnai	40	14,87 (9,84)

Pastaba: M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis, N – tyrimo dalyvių skaičius.

Įvertinimo būdai

Bylos medžiaga. Visiems tyrimo dalyviams buvo pateikta sutrumpinta bylos medžiaga, parengta remiantis baudžiamąja byla Nr. 1-141-295/2014 (žr. 2 priedą). Tyrimo dalyviams pateiktame aprašyme nurodyta, kad ryte buvo užpultas ir apiplėštas asmuo, einantis į darbą lombardo paslaugas teikiančioje įmonėje; pavogta didelės vertės turto, nukentėjusysis patyrė žandikaulio lūžį, muštines žaizdas, susmuko ir neteko sąmonės, taip pat pateiktos kelios kitos įvykio ir policijos veiksmų detalės.

Ekperimentinė manipuliacija. Ekperimentinei tyrimo dalyvių grupei papildomai pateiktas pagrindinio įtariamojo apibūdinimas ir galimas nusikalstamos veikos motyvas (žr. 3 priedą). Ekperimentinės grupės dalyviams aprašyta asmens išvaizda (pvz., „tipiškas banditas, nes buvo su kapišonu, visas apsirengęs juodai, akį patraukė masyvi tatuiruotė smilkinio srityje“), arogantiškas bei įžūlus elgesys apklausos metu, keletas kitų detalių. Taip pat pateiktas nusikalstamos veikos įvykdymo motyvas – įtariamasis buvo įsiskolinęs, ieškojo greitų pajamų. Kontrolinės grupės tyrimo dalyviams informacija apie įtariamąjį ar galimus motyvus nepateikta.

Išreiškiamas įtarimas. Susipažinę su pateikta bylos medžiaga ir, jei dalyvavo eksperimentinėje grupėje, su asmens aprašymu ir potencialiu motyvu, tyrimo dalyviai gavo klausimą „Kaip vertinate pagrindinio įtariamojo kaltę?“ ir „Kaip manote, kiek ikiteisminio tyrimo metu surinkta informacija apie įvykį nurodo įtariamojo kaltę?“. Taikoma Likerto tipo 9 balų skalė, kur 1 reiškia „neabejotinai nekaltas“ / „visiškai nenurodo kaltės“, o 9 – „neabejotinai kaltas“ / „neabejotinai nurodo kaltę“.

Papildomų faktų vertinimas. Visiems tyrimo dalyviams pateikti 4 nauji ikiteisminio tyrimo metu gauti faktai (žr. 4 priedą), pvz., „Liudytoja, įvykiu metuėjusi į darbą, teigia mačiusi juodos spalvos rūbais apsirengusius du vaikinus, bėgančius gatve, kurioje buvo užpultas nukentėjusysis. Kodėl liudytoja teigė mačiusi ne vieną, o du vyriškius, iš kurių vienas bėgo, o kitas jį vijosi, liudytoja paaiškinti negali.“ Tyrimo dalyviams pateikti nauji faktai parengti remiantis baudžiamąja byla Nr. 1-141-295/2014, tyrėjų sukurtas tik pirmasis faktas. Dėl visų faktų teisinio reikšmingumo nusikalstamos veikos nagrinėjimui ir klausimo, ar šie faktai gali būti laikomi įrodymais, buvo konsultuojamasi su teisininku (prokuroru). Prokuroro teigimu, visi papildomi faktai yra svarbūs tiriant baudžiamąją bylą ir ieškant nusikalstamą veiką atlikusio

asmens, bet tik pirmasis ir ketvirtasis faktai yra svarbūs nagrinėjant įtariamojo kaltės aspektą (kaltę neigia). Antrasis ir trečiasis nesuteikia jokios informacijos nagrinėjant įtariamojo kaltės aspektą.

Perskaitę bylos medžiagą tyrimo dalyviai turėjo atsakyti, ar yra pakankamai duomenų, kurie, jų vertinimu, nurodo įtariamojo kaltės aspektą nuo 1 iki 9 (kur 1 reiškia „duomenų neabejotinai trūksta“, 9 – „duomenų visiškai pakanka“). Po kiekvieno pateikto fakto tyrimo dalyviai buvo prašomi atsakyti, kiek kiekvienas naujas faktas byloje nurodo įtariamojo kaltės aspektą (skalėje nuo 1 iki 9, kai 1 reiškia „visiškai nenurodo kaltės“, 9 – „visiškai patvirtina kaltę“). Pateikus paskutinį naują faktą tyrimo dalyvių paprašyta atsakyti „Kaip dabar vertinate pagrindinio įtariamojo kaltę susipažinę su visais naujais bylos duomenimis?“ (skalėje nuo 1 iki 9, kai 1 reiškia „neabejotinai nekaltas“, o 9 – „neabejotinai kaltas“).

Pasirinkti tolesni ikiteisminio tyrimo veiksmai. Tyrimo dalyviams susipažinus su papildomais bylos faktais, pateiktas dvylikos tolesnių tyrimo veiksmų sąrašas. Tyrimo dalyvių prašoma pasirinkti visus, jų manymu, tolesniam ikiteisminiam tyrimui būtinus veiksmus (pasirinkimų skaičius nebuvo ribojamas). Vertinama, kiek kaltę preziumuojančių ir kiek neutralių veiksmų pasirinko tyrimo dalyviai. Pirmoji dalis sąrašą sudarančių tyrimo veiksmų buvo preziumuojantys pagrindinio įtariamojo kaltę (1–7 tyrimo veiksmai), kita dalis – neutralūs (8–12 tyrimo veiksmai). Tolesnių sąrašo veiksmų teisinis reikšmingumas ir procesinis tinkamumas buvo tikrinami konsultuojantis su teisininku (prokuroru). Tyrimo metu papildomi baudžiamosios bylos faktai ir tolesni papildomi tyrimo veiksmai buvo pateikti nesiekiant atspindėti šalyje atliekamų ikiteisminių tyrimų, bylų turinio ar keleto teisininkų nuomonės apie tyrimo nepriklausomų kintamųjų teisinį reikšmingumą.

Tyrimas vykdytas 2020 metų lapkričio–gruodžio ir 2021 metų lapkričio–gruodžio mėnesiais. Pirmajame tyrimo etape (2020 metais) dalyvavo 40 dalyvių, kuriuos sudarė kriminologijos ir teisės studijų studentai. Šiame etape tikrintas patvirtinimo šališkumo ir tendencingo informacijos apdorojimo pasireiškimas. Antrajame etape 2021 metų lapkričio–gruodžio mėnesiais tyrime dalyvavo 116 asmenų, kuriuos sudarė kriminologijos ir teisės studijų studentai ir policijos pareigūnai (žr. 5 priedą). Antrajame etape (2021 metais) tyrimas išplėstas ir įgyvendinti visi straipsnyje aprašomi uždaviniai. Abiejų tyrimo etapų dalyviai gavo tą pačią bylos medžiagą, tuos pačius bylos faktus. Tyrime analizuojami visų tyrimo dalyvių duomenys kartu.

Duomenų tvarkymas. Statistinei duomenų analizei naudotas IBM SPSS 26.0 programinis paketas. Kintamųjų ir tyrimo skalių pasiskirstymo normalumas tikrinti analizuojant asimetriškumo (angl. *skewness*), eksceso (angl. *kurtosis*) koeficientus ir betrendžio kvantilinio grafiko nuokrypį (angl. *detrended Q-Q plot*). Duomenų normalumo kriterijais pasirinktos asimetriškumo ir eksceso reikšmės, patenkančios į intervalą nuo -2 iki $+2$, bei kvantilinio grafiko nuokrypio reikšmės, patenkančios į intervalą nuo -1 iki $+1$ (Garson 2012). Nė viename kintamajame ir tyrimo skalėje praleistos reikšmės (angl. *missing values*) nesiekė daugiau kaip 1 proc. Trijų tyrimo dalyvių atsakymai buvo pašalinti, nes sudarė išskirtis, kurios trukdo atlikti parametrinius vidurkių palyginimus taikant dispersines analizes.

Tyrimo rezultatai

Išreiškiamas įtarimas

Pirmajai hipotezei patikrinti buvo nagrinėjami tyrimo dalyvių vertinimai devynbalėje skalėje atsakant į klausimą „Kaip vertinate pagrindinio įtariamojo kaltę?“. Taikant mišriąją dispersinę analizę (angl. *mixed ANOVA*) nustatyta, kad, imant visus vertinimus kartu, eksperimentinės grupės įtarimas išreikštas stipriau nei kontrolinės grupės ($F(1, 149) = 17,372, p = 0,000, \eta^2 = 0,104$) (žr. 2 lentelę).

2 LENTELE. Įtariamo išreiškimas tarp tyrimo grupių

	Išreikštas įtarimas M (SD)	p	η^2
Eksperimentinė grupė	4,54 (1,42)	0,000	0,104
Kontrolinė grupė	4,01 (1,43)		

Pastaba: M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis, p – statistinis reikšmingumas, η^2 – efekto dydis.

Tyrimo dalyvių buvo prašoma išreikšti įtarimą (t. y. įvertinti įtariamojo kaltės aspektą devynbalėje skalėje) du kartus: iš karto po pradinės informacijos pateikimo ir po visų naujų bylos faktų. Taikyta mišrioji dispersinė analizė parodė, kad, imant visus vertinimus kartu, pradinis įtariamo išreiškimas ($M = 5,80, SD = 1,33$) skiriasi nuo galutinio įtariamo išreiškimo ($M = 4,94, SD = 1,70; F(1, 149) = 40,295, p = 0,000, \eta^2 = 0,213$). Šis efektas išlieka abiejose tyrimo grupėse ($F(1, 149) = 1,953, p = 0,164, \eta^2 = 0,013$) (žr. 3 lentelę).

3 LENTELE. Pradinio ir galutinio įtarimo išreiškimas tarp tyrimo grupių

	Pradinis išreikštas įtarimas (<i>M</i> , <i>SD</i>)	Galutinis išreikštas įtarimas (<i>M</i> , <i>SD</i>)	<i>p</i>	η^2
Eksperimentinė grupė	6,14 (1,44)	5,42 (1,55)	0,164	0,013
Kontrolinė grupė	5,45 (1,11)	4,45 (1,72)		

Pastaba: *M* – vidurkis, *SD* – standartinis nuokrypis, *p* – statistinis reikšmingumas, η^2 – efekto dydis.

Trumpai tariant, iškelta hipotezė patvirtinta – su įtariamojo apibūdinimu ir veikos motyvu susipažinę tyrimo dalyviai išreiškė stipresnę įtariamą nei su šia informacija nesusipažinę dalyviai.

Papildomų faktų vertinimas

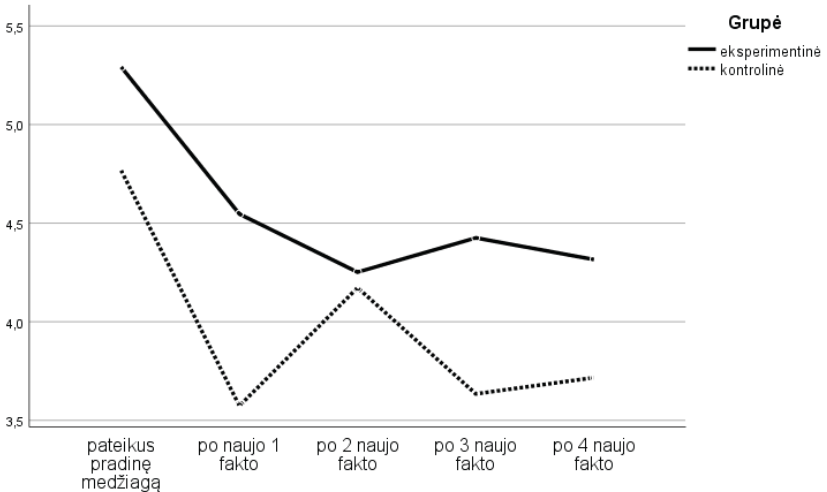
Taikyta vienfaktorinė blokuotų duomenų dispersinė analizė (angl. *one-way repeated measures ANOVA*) parodė, kad tarp vertinimų, kiek pateikta informacija nurodo įtariamojo kaltę, yra reikšmingų skirtumų ($F(4, 580) = 11,998$, $p = 0,000$, $\eta_p^2 = 0,076$). *Posthoc* testai atskleidė, kad susipažinus su pradine medžiaga ir įvertinus, kiek ši įvykio informacija nurodo įtariamojo kaltę ($M = 5,04$), visi kiti faktai – 1-asis, 2-asis, 3-iasis ir 4-asis – vertinami kaip reikšmingai mažiau nurodantys įtariamojo kaltę (visais atvejais $p < 0,001$) (žr. 4 lentelę). Pažymėtina, kad susipažinę su pradine įvykio medžiaga visi tyrimo dalyviai turėjo ne tik išreikšti įtariamą, bet ir įvertinti pradinės informacijos dėl įtariamojo kaltės įrodomąją vertę.

4 LENTELE. Papildomų faktų vertinimas

Papildomi faktai	Vidurkiai (<i>M</i>)	<i>p</i>	η_p^2
1-asis faktas	4,09	0,000	0,076
2-asis faktas	4,22		
3-iasis faktas	4,03		
4-asis faktas	4,03		

Pastaba: *M* – vidurkis, *SD* – standartinis nuokrypis, *p* – statistinis reikšmingumas, η_p^2 – efekto dydis.

Aptiktas grupės efektas – eksperimentinės grupės dalyviai pateiktą informaciją vertino kaip labiau nurodančią kaltę palyginti su kontrolinės grupės dalyviais ($F(2, 145) = 6,462, p = 0,012, \eta_p^2 = 0,043$) (žr. 5 lentelę, 1 pav.).

1 PAV. Vertinimai, kiek pateikta informacija nurodo įtariamojo kaltę skirtingose tyrimo dalyvių grupėse

5 LENTELĖ. Informacijos vertinimas tarp tyrimo grupių

Papildomi faktai	Vidurkiai (M, SD)		Statistinis reikšmingumas	
	Eksperimentinė grupė	Kontrolinė grupė	p	η^2
1-asis faktas	4,59 (2,337)	3,57 (1,868)	0,012	0,043
2-asis faktas	4,23 (1,926)	4,21 (1,988)		
3-iasis faktas	4,33 (2,105)	3,72 (2,076)		
4-asis faktas	4,29 (1,773)	3,76 (1,723)		

Pastaba: M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis, p – statistinis reikšmingumas, η^2 – efekto dydis.

Taigi tyrimo dalyviams pateikus kaltę neigiančius ir neutralius naujus faktus byloje, vertinimai, kiek pateikta informacija nurodo įtariamojo kaltę, sumažėjo, tačiau eksperimentinės tyrimo grupės dalyviai papildomą informaciją vertino kaip labiau įtariamojo kaltę nurodančią.

Pasirinkti papildomi ikiteisminio tyrimo veiksmai

Vertinta, kiek kaltę preziumuojančių ir neutralių tolesnių ikiteisminio tyrimo veiksmų pasirinko tyrimo dalyviai iš jiems pateikto tolesnių ikiteisminio tyrimo veiksmų sąrašo. Ši prielaida tikrinta tik antroje tyrimo dalyje ($N = 116$).

Tyrimo dalyviai vidutiniškai rinkosi apie 8 tyrimo veiksmus ($M = 7,85$, $SD = 2,27$). Apskaičiuota pasirinktų kaltę preziumuojančių veiksmų suma ir padalinta iš visų pasirinktų veiksmų sumos bei padauginta iš 100 proc. – visų antroje tyrimo dalyje dalyvavusių asmenų vidurkis yra 68,29 proc. ($SD = 13,88$ proc.).

Paaikškėjo, kad kontrolinės ($N = 60$, $M = 67,67$ proc., $SD = 13,14$ proc.) ir eksperimentinės tyrimo dalyvių grupių ($N = 54$, $M = 68,98$ proc., $SD = 14,75$ proc.) pasirinktų veiksmų panaši dalis yra kaltę preziumuojantys ($t = 0,504$, $p = 0,615$).

Taigi ketvirtoji hipotezė nebuvo patvirtinta. Tačiau pastebėta, kad tyrimo dalyviai rinkosi gana daug tolesnių ikiteisminio tyrimo veiksmų, didelė jų dalis buvo kaltę preziumuojantys.

Tyrimo dalyvių imčių skirtumai

Ketvirtajai tyrimo hipotezei patikrinti atlikti išreiškiamo įtarimo, papildomų faktų vertinimo ir pasirinktų tolesnių ikiteisminio tyrimo veiksmų vertinimai tarp dalyvių imčių, į kurių palyginimą nebuvo įtrauktas tyrimo dalyvių grupių (ekspertinė ir kontrolinė) kintamasis. Tokiu būdu buvo siekta išsiaiškinti, ar skirtingą profesinę patirtį bei išsimokslinimo lygį turintys asmenys gali skirtingai išreikšti įtarimą ir apdoroti informaciją.

Patvirtinimo šališkumo pasireiškimas

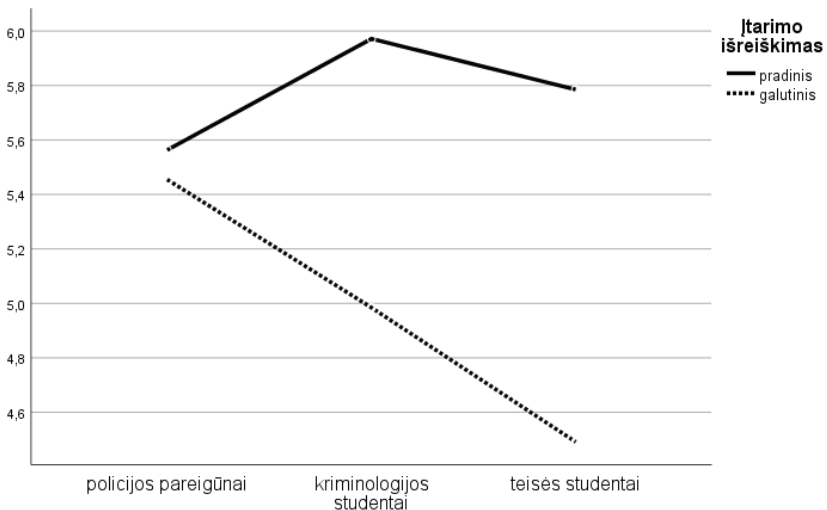
Tikrinant, ar yra potencialių išreikšto įtarimo skirtumų tarp skirtingų tyrimo dalyvių imčių – kriminologijos ir teisės studentų bei policijos pareigūnų, atlikta mišrioji dispersinė analizė (neįtraukiant tyrimo dalių kintamojo). Re-

zultatai parodė, kad skirtumų yra ($F(2, 147) = 8,181, p = 0,002, \eta^2 = 0,083$): policijos pareigūnų pradinis išreikštas įtarimas ($M = 5,57, SD = 1,29$) beveik nesiskiria nuo galutinio įtarimo ($M = 5,50, SD = 1,64$), o kriminologijos ir teisės studijų studentų pradiniai ir galutiniai išreikšti įtarimai reikšmingai skiriasi (žr. 6 lentelę, 2 pav.).

6LENTELĖ. Pradinis ir galutinis išreikšti įtarimai tarp tyrimo dalyvių imčių

	Pradinis išreikštas įtarimas (M, SD)	Galutinis išreikštas įtarimas (M, SD)	p	η^2
Policijos pareigūnai	5,57 (1,29)	5,50 (1,64)	0,002	0,083
Kriminologijos studijų studentai	5,93 (1,35)	4,93 (1,79)		
Teisės studijų studentai	5,82 (1,35)	4,52 (1,52)		

Pastaba: M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis, p – statistinis reikšmingumas, η_p^2 – efekto dydis.

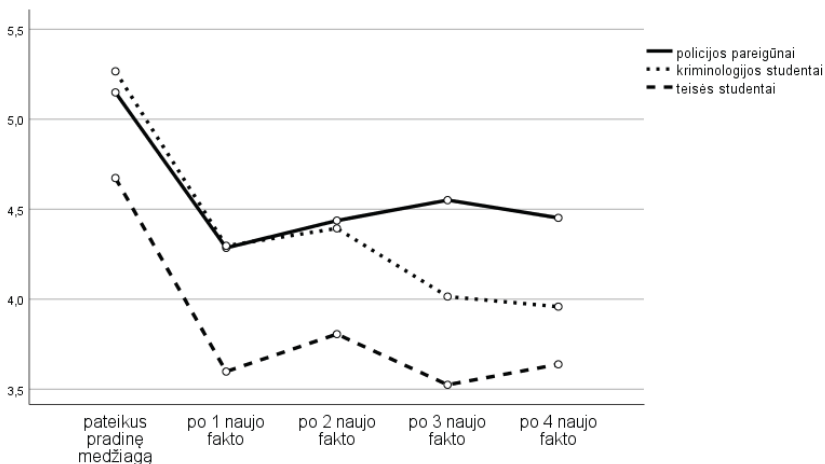

2 PAV. Pradinis ir galutinis įtarimo išreikškimas tarp skirtingų tyrimo dalyvių imčių antroje tyrimo dalyje

Taigi paaiškėjo tyrimo dalyvių imčių skirtumai. Policijos pareigūnų išreiškiamas pradinis ir galutinis įtarimas mažai keitėsi, galutinis įtarimas buvo aukštesnis už teisės studentų.

Tendencingas informacijos apdorojimas

Tuo pat metu išaiškėjo, kad skiriasi policijos pareigūnų ir teisės studentų vertinimai: teisininkų vertinimai yra žemesni nei pareigūnų ($p = 0,029$). Kriminologijos studentų vertinimai nesiskiria nuo kitų. Pastebėta, kad policijos pareigūnų vertinimai mažėja po pradinės informacijos vertinimo, tačiau, palyginti su kitomis tyrimo dalyvių imtimis, išlieka stabiliai aukšti (žr. 3 pav.).

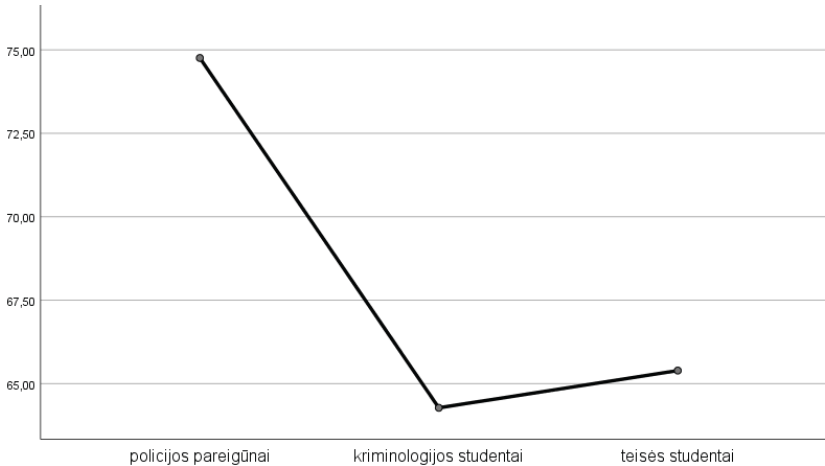
3 PAV. Vertinimai, kiek pateikta informacija nurodo įtariamojo kaltę skirtingose tyrimo dalyvių imtyse

Policijos pareigūnų įvykio informacijos vertinimai viso tyrimo metu išliko aukšti ir buvo aukštesni už teisės studentų vertinimus.

Selektyvi informacijos paieška

Atlikta vienfaktorinė dispersinė analizė (angl. *one-way ANOVA*) parodė, kad skirtingų imčių tyrimo dalyviai pasirinko nevienodai kaltę preziumuojančių veiksmų ($F(2, 111) = 7,508, p = 0,001$). *Posthoc* analizė parodė, kad daugiausia kaltę preziumuojančių veiksmų pasirinko policijos

pareigūnai ($M = 74,75$ proc., $SD = 13,81$ proc.), mažiausiai – kriminologijos ($M = 64,27$ proc., $SD = 11,02$ proc.), apytikriai per vidurį – teisės studentai ($M = 65,39$ proc., $SD = 14,47$ proc.). Policijos pareigūnų pasirinkimuose – daugiau kaltę preziumuojančių veiksmų nei kriminologijos ($p = 0,002$) ir teisės studentų pasirinkimuose ($p = 0,007$). Teisės ir kriminologijos studentų pasirinkimai buvo panašūs ($p = 0,930$) (žr. 4 pav.).

4 PAV. Kaltę preziumuojančių tolesnių ikiteisminio tyrimo veiksmų pasirinkimas tarp visų pasirinktų veiksmų skirtingose tyrimo dalyvių imtyse (procentais iš visų pasirinktų veiksmų)

Taigi, išryškėjo skirtumai tarp tyrimo imčių – daugiausia kaltę preziumuojančių veiksmų rinkosi policijos pareigūnai.

Rezultatų aptarimas

Ikiteisminio tyrimo pareigūnų išreiškiamas įtarimas konkrečiam asmeniui yra laikomas vienu svarbiausių tyrimo sprendimų, galinčiu paveikti tolesnę proceso kryptį. Jei įtarimas išreiškiamas siekiant patvirtinti išankstinę nuomonę, kad konkretus asmuo padarė nagrinėjamą veiką, nusikalstamos veikos vertinimas gali tapti tendencingas ir selektyvus, pažeidžiantis baudžiamosios teisės principus. Šiame straipsnyje nagrinėjama, kaip įtariamojo asmens api-

būdinimas ir galimas motyvas gali paveikti informacijos apdorojimą išreiškiant įtarimą konkrečiam asmeniui.

Gautas rezultatas, kad susipažinus su įtariamojo asmens apibūdinimu ir galimu motyvu išreiškiamas įtarimas yra aukštesnis nei įvertinus tik įvykio situaciją. Šis rezultatas atitinka ankstesnius patvirtinimo šališkumo pasireiškimo tyrimų rezultatus (Ask, Granhag 2005; Eerland, Rassin 2010 ir kt.). Policijos pareigūnų išreikštas įtarimas po papildomų įvykio duomenų vertinimo mažai kito ir buvo aukštesnis nei teisės studentų. Išaiškėjo, kad profesinė patirtis turi reikšmės išreiškiamam įtarimui – policijos pareigūnų įtarimas viso tyrimo metu beveik nekito, o kriminologijos ir teisės studentų įtarimai tyrimo pradžioje ir pabaigoje skyrėsi. Kyla klausimų dėl skirtumų tarp imčių – nevienodas baudžiamosios teisės žinių lygis, ugdomas skirtingas požiūris į pateikiamą teisinę informaciją gali būti potencialūs veiksniai.

Įtariamojo asmens apibūdinimas ir galimas motyvas turėjo reikšmės tendencingam papildomų faktų vertinimui – visi įvykio duomenys (tiek kaltės aspektą neigiantys, tiek neutralūs) tiriamųjų buvo suvokiami kaip patvirtinantys faktą, kad įtariamasis padarė nusikalstamą veiką. Analogiški rezultatai gauti ir ankstesniuose empiriniuose tyrimuose (O'Brien 2009; Ask, Rebelius, Granhag 2008). Policijos pareigūnai, palyginti su kitomis tyrimo dalyvių grupėmis, papildomą informaciją byloje vertino kaip labiau įtariamojo kaltės aspektą nurodančią. Tyrime išsiskyrė teisės studentų imtis – jų įvykio informacijos kaip įtariamojo kaltės aspektą nurodančios vertinimai buvo reikšmingai žemesni už policijos pareigūnų. Todėl dar kartą kyla prielaida, kad išsimokslinimo ir patirties aspektas gali prisidėti prie tendencingo prieinamos informacijos vertinimo.

Tyrimo dalyviai, galimai patvirtinimo šališkumo paveikti ir suformavę išankstinę nuomonę apie įtariamojo kaltės aspektą, nepasirinko daugiau tolesnių procesinių veiksmų, nukreiptų prieš įtariamąjį. Šis rezultatas nepatvirtina kitų tyrimų rezultatų (Eerland, Rassin 2012; Rassin 2020). Tokiems rezultatams įtakos galėjo turėti tolesnių veiksmų sąrašo struktūra, kai tyrimo dalyviai galėjo atidžiau skaityti tik tyrimo veiksmų sąrašo pradžią, kurią sudarė kaltę preiziuojantys veiksmai. Tačiau šioje tyrimo dalyje išsiskyrė policijos pareigūnai – jie pasirinko daugiau tolesnių tyrimo veiksmų, nukreiptų prieš įtariamąjį, nei kriminologijos ar teisės studentai. Policijos tyrėjai visus veiksmus, nukreiptus prieš įtariamąjį, galėjo suvokti kaip būtinius vykdomam baudžiamajam kaltini-

mui. Be to, pareigūnai išreiškė aukštą įtarimą, kuris mažai kito viso tyrimo metu, todėl pasirinkdami prieš įtariamąjį nukreiptus veiksmus jie galėjo siekti patvirtinti savo įsitikinimą.

Tyrimo metu gauti rezultatai pagrindžia teorines simbolinio konstrukcionizmo idėjas, kad įtariamąjį vertybių ir elgesio kaip visuotiniams interesams prieštaraujančių vertinimas gali skatinti baudžiamosios politikos administravimo funkciją atliekančius asmenis taikyti nusikaltėlio apibrėžimą. Neigiamas įtariamąjį asmens apibūdinimas ir galimas motyvas tyrimo metu galimai buvo interpretuojami kaip konfliktuojantys su dominuojančios visuomenės klasės interesais, kuriais pagrįsta šalies baudžiamoji politika. Policijos pareigūnai, tyrimo metu išreiškdami įtarimą, nagrinėdami įvykio duomenis bei pasirinkdami tolesnius tyrimo veiksmus, patį įtarimą galimai pagrindė ne konkrečių faktų, o paties įtariamąjį vertinimu. Tai reiškia, kad nusikalstamos veikos vertinimo metu įtariamąjį gali būti suteikta „nusikaltėlio“ etiketė, kuri tampa pagrindu išreiškiamam įtarimui ir baudžiamąjį persekiojimo kryptai.

Tyrimo ribotumai

Tyrimas atliktas su santykinai maža policijos pareigūnų imtimi, todėl gauti rezultatai negali atspindėti šalies policijos pareigūnų sprendimų priėmimo ypatumų. Tolesnių tyrimo veiksmų sąrašo struktūros trūkumai galėjo paveikti tyrimo rezultatus, nes tyrimo dalyviai dažniausiai pasirinko sąrašo pradžioje esančius veiksmus.

Išvados ir gairės tolesniems tyrimams

Atlikto tyrimo rezultatai patvirtina prielaidą, kad neigiamas įtariamąjį asmens apibūdinimas ir galimas motyvas turi reikšmės informacijos apdorojimui išreiškiant įtarimą ir vertinant vėliau prieinamą papildomą informaciją nusikalstamos veikos vertinimo metu. Ikitaisyminio tyrimo metu susipažinęs su šia informacija, tyrėjas gali išreikšti stipresnę nuomonę, kad būtent konkretus asmuo padarė nusikalstamą veiką, ir tendencingai vertinti informaciją, siekdamas patvirtinti savo įsitikinimą. Tokie rezultatai ne tik patvirtina anksčiau empirinius tyrimus, bet kartu akcentuoja ir įtariamąjį asmens apibūdinimo įtaką požiūriui, kad įtariamasis gali būti *a priori* suvokiamas kaip „nusikaltėlis“. Nors įtariamąjį asmenybė nėra įrodinėtina aplinkybė, kuri nagri-

nėjama ikiteisminio tyrimo stadijoje, ši informacija gali prisidėti prie šališkai išreiškiamo įtarimo asmens atžvilgiu.

Platesnės apimties tyrimai su teisės studentų imtimi galėtų padėti suprasti, kodėl šio studijų dalyko atstovų nusikalstamos veikos informacijos apdorojimas buvo galimai mažiausiai paveiktas eksperimentinių manipuliacijų. Tyrimo metu gauta išvada, kad policijos pareigūnų nusikalstamos veikos informacijos apdorojimas skiriasi nuo studentų, leidžia plėtoti kriminologinės krypties tyrimus. Ateities tyrimų gairėmis gali būti policijos organizacinės kultūros veiksmų įtakos pareigūnų išreiškiamam įtarimui (Stroshine, Alpert, Dunham 2008; Paoline 2004), visuomenėje egzistuojančio „nusikaltėlio“ apibrėžimo formavimo proceso žiniasklaidoje (Pollak, Kubrin 2007) analizės mūsų šalies kontekste.

Literatūra

- Arlauskaitė-Rinkevičienė U. 2006, „Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai“, *Jurisprudencija*, 11 (89), p. 70–77.
- Arlauskaitė-Rinkevičienė U. 2007, „Įrodymų sampratos reglamentavimo Baudžiamojo proceso kodekse trūkumai“, *Jurisprudencija*, 4 (94), p. 74–80.
- Ask K., & Granhag P. A. 2005, „Motivational sources of confirmation bias in criminal investigations: the need for cognitive closure“, *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 2, p. 43–63.
- Ask K., Rebelius A., & Granhag P. A. 2008, „The ‘elasticity’ of criminal evidence: A moderator of investigator bias“, *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition*, 22 (9), p. 1245–1259.
- Charman S. D., Kavetski M., & Mueller D. H. 2017, „Cognitive bias in the legal system: Police officers evaluate ambiguous evidence in a belief-consistent manner“, *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6 (2), p. 193–202. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.02.001>
- Dunham R. G., Alpert G. P., Stroshine M. S., & Bennett K. 2005, „Transforming citizens into suspects: Factors that influence the formation of police suspicion“, *Police quarterly*, 8 (3), p. 366–393.
- Eerland A., & Rassin E. 2012, „Biased evaluation of incriminating and exonerating (non) evidence“, *Psychology, crime & law*, 18 (4), p. 351–358. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/1068316X.2010.493889>
- Findley K. A., & Scott M. S. 2006, „The Multiple Dimensions of Tunnel Vision in Criminal Cases“, *Wis. L. Rev.*, p. 291–397.
- Garson G. D. 2012, *Testing statistical assumptions*. Asheboro, NC: Statistical Associates Publishing.

- Grosholz J., & Kubrin C. 2007, „Crime in the news: How crimes, offenders and victims are portrayed in the media“, *Journal of Criminal Justice and Popular Culture*, 14, p. 59–83.
- Hahn U., & Harris A. J. 2014, „What does it mean to be biased: Motivated reasoning and rationality“, *Psychology of learning and motivation*, 61, p. 41–102. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-800283-4.00002-2>
- Hall L., Johansson P., & Strandberg T. 2012, „Lifting the veil of morality: Choice blindness and attitude reversals on a self-transforming survey“, *PLoS one*, 7 (9), p. 1–8. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0045457>
- Hill C., Memon A., & McGeorge P. 2008, „The role of confirmation bias in suspect interviews: A systematic evaluation“, *Legal and Criminological Psychology*, 13 (2), p. 357–371.
- Justickis V., Valickas G. ir Petkevičiūtė-Barysienė D. 2013, „Psichologiniai teisėjo priimamų sprendimų subjektyvumo veiksniai“, *Jurisprudencija*, 20 (4), p. 1492–1509.
- Kassin S. M., Dror I. E., & Kukucka J. 2013, „The forensic confirmation bias: Problems, perspectives, and proposed solutions“, *Journal of applied research in memory and cognition*, 2 (1), p. 42–52. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.jar-mac.2013.01.001>
- Kukucka J., & Kassin S. M. 2014, „Do confessions taint perceptions of handwriting evidence? An empirical test of the forensic confirmation bias“, *Law and Human Behavior*, 38 (3), p. 256–270.
- Lidén M., Gräns M., & Juslin P. 2018, „The presumption of guilt in suspect interrogations: Apprehension as a trigger of confirmation bias and debiasing techniques“, *Law and Human Behavior*, 42 (4), p. 336–354.
- Lidén M., Gräns M., & Juslin P. 2019, „From devil’s advocate to crime fighter: confirmation bias and debiasing techniques in prosecutorial decision-making“, *Psychology, Crime & Law*, 25 (5), p. 494–526. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/1068316X.2018.1538417>
- Marksteiner T., Ask K., Reinhard M. A., & Granhag P. A. 2011, „Asymmetrical scepticism towards criminal evidence: The role of goal-and belief-consistency“, *Applied Cognitive Psychology*, 25 (4), p. 541–547.
- Nickerson R. S. 1998, „Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises“, *Review of general psychology*, 2 (2), p. 175–220.
- Noriega M. 2020, „The application of artificial intelligence in police interrogations: An analysis addressing the proposed effect AI has on racial and gender bias, cooperation, and false confessions“, *Futures*, 117, p. 1–22. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.futures.2019.102510>
- O’Brien B. 2009, „Prime suspect: An examination of factors that aggravate and counteract confirmation bias in criminal investigations“, *Psychology, Public Policy, and Law*, 15 (4), p. 315–334.
- Paoline III E. A. 2004, „Shedding light on police culture: An examination of officers’ occupational attitudes“, *Police quarterly*, 7 (2), p. 205–236.

- Peters U. 2020, „What is the function of confirmation bias?“, *Erkenntnis*, p. 1–26.
- Quinney R. 2000, „Conflict theory of crime“, in *Constructions of deviance: Social power, context, and interaction*, p. 65–69.
- Rassin E. 2017, „Initial evidence for the assimilation hypothesis“, *Psychology, Crime & Law*, 23 (10), p. 1010–1020. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/1068316X.2017.1371307>
- Rassin E. 2020, „Context effect and confirmation bias in criminal fact finding“, *Legal and Criminological Psychology*, 25 (2), p. 80–89.
- Rassin E., Eerland A., & Kuijpers I. 2010, „Let’s find the evidence: An analogue study of confirmation bias in criminal investigations“, *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 7 (3), p. 231–246.
- Rollwage M., Loosen A., Hauser T. U., Moran R., Dolan R. J., & Fleming S. M. 2020, „Confidence drives a neural confirmation bias“, *Nature communications*, 11 (1), p. 1–11. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1038/s41467-020-16278-6>
- Sakalauskas G. 2007, *Įvadas į empirinę kriminologiją*. Vilnius: Eugrimas.
- Schmittat S. M., Englich B., Sautner L., & Velten P. 2021, „Alternative stories and the decision to prosecute: an applied approach against confirmation bias in criminal prosecution“, *Psychology, Crime & Law*, p. 1–28. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/1068316X.2021.1941013>
- Strack F., & Deutsch R. 2004, „Reflective and impulsive determinants of social behavior“, *Personality and social psychology review*, 8 (3), p. 220–247.
- Stroshine M., Alpert G., & Dunham R. 2008, „The influence of “working rules” on police suspicion and discretionary decision making“, *Police quarterly*, 11 (3), p. 315–337.
- Stungys K. 2000, „Įrodymų samprata Baudžiamojo proceso kodekso projekte“, *Jurisprudencija*, 16 (8), p. 22–26.
- Trouche E., Johansson P., Hall L., & Mercier H. 2016, „The selective laziness of reasoning“, *Cognitive Science*, 40 (8), p. 2122–2136. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/cogs.12303>
- van den Eeden C. A., de Poot C. J., & van Koppen P. J. 2019, „The forensic confirmation bias: a comparison between experts and novices“, *Journal of forensic sciences*, 64 (1), p. 120–126.

PRIEDAI

I PRIEDAS. Kontrolinės ir eksperimentinės grupių aprašomoji statistika

Charakteristika	Imtis	Kategorijos	Aprašomoji statistika	
			<i>M (SD)</i>	<i>p</i>
<i>Kontrolinė grupė (N = 75)</i>				
Amžius (metai)	Visa tyrimo dalyvių imtis	-	25,05 (7,67)	0,095
	Teisės studijų studentai	-	22,39 (1,19)	
	Kriminologijos studijų studentai	-	20,97 (0,98)	
	Policijos pareigūnai	-	36,16 (8,87)	
Darbo stažas	Policijos pareigūnai	-	14,11 (10,64)	0,220
<i>N (proc.)</i>				
Lytis	Visa tyrimo dalyvių imtis	Vyrai	17 (22,66)	0,563
		Moterys	58 (77,33)	
	Teisės studijų programos studentai	Vyrai	7 (30,43)	
		Moterys	16 (69,56)	
	Kriminologijos studijų programos studentai	Vyrai	2 (5,88)	
		Moterys	32 (94,11)	
	Policijos pareigūnai	Vyrai	6 (33,33)	
		Moterys	12 (66,66)	
<i>Eksperimentinė grupė (N = 81)</i>				
Amžius (metai)	Visa tyrimo dalyvių imtis	-	26 (8,95)	
	Teisės studijų studentai	-	22,20 (8,83)	
	Kriminologijos studijų studentai	-	21 (0,84)	
	Policijos pareigūnai	-	37,59 (9,75)	
Darbo stažas	Policijos pareigūnai	-	15,5 (9,35)	
<i>N (proc.)</i>				
Lytis	Visa tyrimo dalyvių imtis	Vyrai	19 (23,75)	
		Moterys	61 (76,25)	
	Teisės studijų programos studentai	Vyrai	11 (36,66)	
		Moterys	19 (63,33)	
	Kriminologijos studijų programos studentai	Vyrai	3 (10,34)	
		Moterys	26 (89,65)	
	Policijos pareigūnai	Vyrai	6 (27,27)	
		Moterys	16 (72,72)	

Pastaba: *M* – vidurkis, *SD* – standartinis nuokrypis, *N* – tyrimo dalyvių skaičius.

2 PRIEDAS. Tyrimo dalyviams pateikta sutrumpinta baudžiamosios bylos medžiaga

2021-08-30, apie 7.00 val., nukentėjusysis T. D., esantis aukso dirbinių ir lombardo paslaugas teikiančios įmonės direktorius, einantis į darbą bei savo kuprinėje nešęs didelės vertės turto (aukso dirbiniai, brangus nešiojamasis kompiuteris, sodybos raktai, įmonės dokumentai), prieš save pamatė link jo artėjantį vaikina.

Prasilenkdamas su juo, staiga, nukentėjusiojo T. D. teigimu, vaikas smogė į galvą suduodamas du stiprius smūgius. Smūgiuota ranka, ant kurios pirštų mūvėtas žiedas ar kastetas. Nuo smūgio į žandikaulį prie akies ir į smilkinį nukentėjusysis patyrė žandikaulio lūžį, muštines žaizdas, susmuko ir neteko sąmonės. Nukentėjusysis T. D. teigia, kad prieš pat sąmonės netekimą matė, jog įtariamasis paėmė jo kuprinę ir nubėgo. Įvykio vietos apžiūros metu ant šaligatvio policijos tyrėjų buvo rasta nukentėjusiojo kraujo.

Prabėgus savaitei po įvykio, nukentėjusysis T. D. policijos nuovadoje sudarė jį užpuolusio asmens fotorobotą, pagal pateiktas įtariamų nusikalstamas veikas padariusių asmenų nuotraukas atpažino asmenį, labai panašų į jį užpuolusįjį. Nors įtariamasis V. S. kalbė neigia, nukentėjusysis T. D. tikina turintis labai gerą regimąją atmintį, todėl neabejoja, jog būtent šis asmuo yra jo užpuolikas.

3 PRIEDAS. Eksperimentinei tyrimo grupei pateiktas nusikalstamos veikos aprašymas

2021-08-30, apie 7.00 val., nukentėjusysis T. D. ėjo į savo darbą – aukso dirbinių ir lombardo paslaugas teikiančią įmonę, kurioje jis užima direktoriaus pareigas. Einantis į savo darbą nukentėjusysis T. D. su savimi nešėsi kuprinę, kurioje buvo didelės vertės turto (aukso dirbiniai, brangus nešiojamasis kompiuteris, sodybos raktai, įmonės dokumentai). Eidamas jis prieš save pamatė link jo artėjantį vaikina. Nukentėjusiojo teigimu, vaikas jam pasirodė „tipiškas banditas, nes buvo su kapišonu, visas apsirengęs juodai, akį patraukė masyvi tatuiruotė smilkinio srityje, atrodė labai piktas iš veido“.

Prasilenkiant su juo, staiga, nukentėjusiojo T. D. teigimu, vaikas smogė į galvą, suduodamas du stiprius smūgius. Smūgiuota ranka, ant kurios pirštų mūvėtas žiedas ar kastetas. Nuo smūgio į žandikaulį prie akies ir į smilkinį nukentėjusysis patyrė žandikaulio lūžį, muštines žaizdas, susmuko ir neteko sąmonės. Nukentėjusysis T. D. teigia, kad prieš pat sąmonės netekimą matė, jog įtariamasis V. S. paėmė jo kuprinę, nubėgo bei išgirdo telefono skambutį, į kurį atsiliepdamas užpuolikas pradėjo keiktis rusiškai ir rėkti. Įvykio vietos apžiūros metu ant šaligatvio policijos tyrėjų buvo rasta nukentėjusiojo T. D. kraujo.

Prabėgus savaitei po įvykio, nukentėjusysis T. D. policijos nuovadoje sudarė jį užpuolusio asmens fotorobotą, pagal pateiktas įtariamų nusikalstamas veikas padariusių asmenų nuotraukas atpažino asmenį, labai panašų į jį užpuolusįjį. Atpažinus asmenį, policijos pareigūnai peržiūrėjo įtariamąjo V. S. asmens duomenis duomenų bazėse ir sužinojo, jog asmuo penkis kartus teistas dėl viešosios tvarkos pažeidimo, buvęs įtariamuoju byloje dėl bendrininkavimo stambaus masto vagystėje, tačiau baudžiamosios atsakomybės nesulaukė pritrūkus įrodymų. Tyrimo metu taip pat sužinota, kad įtariamasis V. S. – dziudo treneris vienoje sporto mokykloje, turi juodąjį dziudo diržą.

4 PRIEDAS. Tyrimo dalyviams pateikti papildomi ikiteisminio tyrimo metu gauti faktai

1-asis naujas bylos faktas:

Į įvykio vietą atvažiavus policijai ir greitajai medicinos pagalbai, sąmonės netekęs nukentėjęsysis buvo skubiai išvežtas į ligoninę. Ten, atgavęs sąmonę ir suteikus būtiną pagalbą dėl lūžusio žandikaulio ir muštinių žaizdų, nukentėjęsysis buvo paleistas namo. Po kelių savaičių nukentėjęsysis pradėjo jausti ūmius galvos skausmus, nuolatinį pykinimą. Atvykus į priimamąjį, nustatyta, kad asmuo įvykio metu patyrė vidutinio laipsnio galvos smegenų sukrėtimą. Nustatyta, kad nukentėjusiajam galimai pasireiškė atminties praradimas: asmuo neprisiminė, kas įvyko po užpuolimo, iki jo, tačiau teigė, jog tikrai puikiai atsimena užpuoliko veidą.

2-asis naujas bylos faktas:

Apklaustas liudytojas T. P., kuris pažįsta ir nukentėjusįjį T. D., ir įtariamąjį V. S., teigia, jog nukentėjęsysis T. D. jam sakęs, jog yra tikras, kad jį užpuolęs jo draugas R. Š., su kuriuo praeityje turėjęs konfliktą. Pasak nukentėjusiojo T. D., R. Š. turėjo motyvų pakenkti jam, tačiau nukentėjęsysis nieko padaryti negali, nes R. Š. yra saugomas valstybės. Atlikus kratą R. Š. namuose, reikšmingos informacijos nerasta. Žinoma, kad V. S. tyrimo metu tapo įtariamuoju po V. S. konflikto su R. Š., kurio metu R. Š. pagrasino V. S., kad jį „pasodins“.

3-iasis naujas bylos faktas:

Liudytoja, įvykio metuėjusi į darbą, teigia mačiusi juodos spalvos rūbais apsirengusius du vaikus, bėgančius gatve, kurioje buvo užpultas nukentėjęsysis. Kodėl liudytoja teigė mačiusi ne vieną, o du vyriškius, iš kurių vienas bėgo, o kitas jį vijosi, liudytoja paaiškinti negali.

4-asis naujas bylos faktas:

Apklausta įtariamąją sužadėtinę J. S. Ji teigė, jog puikiai prisimena įvykio dieną. Kadangi J. S. tuo metu laukėsi, sužadėtinis tą dieną J. S. nuvežė į darbovietę pasirašyti dokumentų dėl išėjimo į dekretoines atostogas. Sužadėtinės teigimu, byloje įtariamuoju laikomas jos sužadėtinis niekaip negalėjo būti įvykio vietoje, kadangi tuo metu jis laukė automobilyje šalia J. S. darbovietės. Kiti J. S. darbovietės darbuotojai negali patvirtinti, ar kolegę į darbą atvežė jos sužadėtinis, tačiau keli iš darbuotojų tvirtino, jog matė, kad J. S. į darbą atvyko ne viena, tačiau su kuo atvyko, pasakyti negalėjo. Darbovietėje buvo žinoma, kad J. S. sužadėtinis dažnai ją vežiodavo į ir iš darbo. Po J. S. apsilankymo darbe, jos teigimu, abu su sužadėtiniumi važiavę susitikti su draugais į kavinę – tai gali patvirtinti ir įtariamąją V. S. bei jo sužadėtinę J. S. draugai, kurie teigia, jog buvo susitikę su jais abiem. Susitikimas vykęs po kelių valandų nuo nusikalstamos veikos padarymo laiko.

5 PRIEDAS. Tyrimo dalyvių grupių aprašomoji statistika skirtingose tyrimo dalyse

	I tyrimo dalis			
	Eksperimentinė grupė		Kontrolinė grupė	
Amžius (<i>M, SD</i>)	20,57 (0,90)		21,5 (1,02)	
Lytis (<i>N, proc.</i>)	11 (57,89) moterų	8 (42,10) vyrų	16 (80) moterų	4 (20) vyrų
Išsilavinimas (<i>N, proc.</i>)	12 (60) Kriminologijos studijų studentai	8 (40) Teisės studijų studentai	11 (55) Kriminologijos studijų studentai	9 (45) Teisės studijų studentai
Darbo stažas (<i>M, SD</i>)			-	
	II tyrimo dalis			
	Eksperimentinė grupė		Kontrolinė grupė	
Amžius (<i>M, SD</i>)	27,68 (9,15)		26,34 (8,56)	
Lytis (<i>N, proc.</i>)	50 (81,96) moterų	11 (18,03) vyrų	42 (76,36) moterų	13 (23,63) vyrų
Išsilavinimas (<i>N, proc.</i>)	17 (27,86) Kriminologijos studijų studentai	22 (36,06) Teisės studijų studentai	23 (62,16) Kriminologijos studijų studentai	14 (37,83) Teisės studijų studentai
Darbo stažas (<i>M, SD</i>)	15,5 (9,35) <i>N</i> = 22		14,11 (10,64) <i>N</i> = 18	